

IVAN LOVRENOVIĆ: Fojnički genius loci

(Izgovoreno 17. 3. 2016. u Fojnici uz otvaranje knjižnice javnoga tipa u franjevačkom samostanu.)

Ovo, čemu prisustvujemo večeras, ne bi bilo pretjerano nazvati - čudom.

U vrijeme kada je kod nas sistemskom nazadovanju i propadanju izloženo sve što se tiče općega umnog dobra, obrazovanja, njegovanja znanja i duha - zar nije ravna čudu ovakva posvećenost tim dobrima, ovakav napor da se narodu, običnome čovjeku preda na uslugu ovako moćan instrument za umni i kulturni rast!

No, ako i jest čudo, valja znati da se ni čuda ne javljaju iz ničega, da ona ne rastu bez podloge, bez plodonosnog humusa.

Što bi mogao biti humus koji je omogućio da izraste ovo čemu večeras prisustvujemo?

Najprije i najopćenitije: izvorna franjevačka posvećenost pismu, knjizi, kulturi teksta, kako sam to nazvao na drugome mjestu.

Kada piše o knjižnicama bosanskih franjevaca, vrijedni istraživač njihove baštine fra Julijan Jelenić navodi kako je papa Grgur XI već 1374. godine tada mladoj bosanskoj franjevačkoj vikariji dao povlasticu da može zadržati knjige onih fratara koji umru na području vikarije. Taj mali administrativni detalj govori nam mnogo o važnosti koja se tu pridaje knjigama. A Jelenić zaključuje: „Možda je ovom povlasticom stavljen najozbiljniji osnovni kamen za franjevačke knjižnice u bosanskoj vikariji“.

Kasnije se to još i zaoštava, pa saznajemo kako papa Siksto V, i sam franjevac, 1587. pod kaznom izopćenja zabranjuje da se knjige iz franjevačkih knjižnica makar i na kratko vrijeme iznose, a jednako oštrim kaznama prijeti se novim samostanskim starješinama da preuzmu vlast prije nego od svojih predšasnika uredno prime samostanske knjižnice. Kojih desetak godina kasnije papa Klement VIII čak je morao ublažavati te naredbe, jer su počele slabiti praktičnu funkciju knjižnica.

Stalna je ta briga i na lokalnoj razini. Tako 1731. godine, dok se Bosna Srebrena još stere preko Dinare, Save i Dunava, u Dalmaciji, Slavoniji i Ugarskoj, uprava provincije određuje da fratri kod promjene samostana ne smiju nositi knjige iz jednoga samostana u drugi, „a još manje iz Bosne u Slavoniju, iz Slavonije u Mađarsku itd.“

Ne možemo danas ni zamisliti koliko i kakvo knjižno, rukopisno i arhivsko blago bi se nalazilo u samostanima Bosne Srebrene, da nije bilo rušenja, uništenja, požara. Ne računajući druge nevolje, samo u novom vijeku gorjela su sva tri povijesna bosanska samostana u katastrofalnim požarima: sutješki 1658. i 1664. godine, ovaj fojnički iste 1664, kreševski 1765. A u naše doba, na samome kraju Drugoga svjetskog rata 1945. godine, vatra je progutala bogatu samostansku knjižnicu i arhiv neprocjenjive vrijednosti u Gučoj Gori.

No, ako su gorjeli samostani i knjižnice, nije sagorijevao duh - onaj franjevački duh prisposodiv mravu ili pčeli: poslije svakoga rušenja i propasti, ne predavati se nesreći i jadanju, već graditi i sakupljati nanovo, s vedrim pregaranjem, jer je to jedini dobar odgovor na nesreću i gubitak.

Uz ove općenite naznake franjevačke predanosti knjizi i kulturi teksta, stojeći pod krovom ove kuće, kao o izvoru i humusu na kojemu izrasta čudo koje večeras predstavljamo valja govoriti, i to s osobitim naglaskom, i o onomu što su Latini nazvali genius loci - duh mjesta.

Da: Fojnica, franjevački samostan u Fojnici, živa baština ovoga samostana, povorka velikih likova franjevačke, katoličke, bosanske, hrvatske kulture i pismenosti koji su ovdje, na ovome brdu, iznad ovoga čudesnog gradića u utrobi stare Bosne umno stasavali, boravili, radili, odlazili u svijet i vraćali se - sve to spleteno je u aktivni kapital memorije i duha, za koji mi ne znamo baš najbolje i najtačnije objasniti kako radi i oploduje se, ali, evo, vidimo da djeluje i rađa plodove.

Ograničujući se samo na najreprezentativnija imena čije se duhovno, kulturno i književno djelovanje vezuje uz taj franjevački fojnički genius loci, spomenut ću velikoga spisatelja iz stare divkovićevske tradicije Stjepana Margitića, pa biskupa Augustina Miletića, rođenoga Fojničanina iz kujundžijske obitelji, za kojega njegov biograf veli: „Pria će gavran obilit, nego će njegovo ime u našem narodu umrit.”

A taj biograf je Lovro Karaula, i sam jedan od znamenitih fratara vezanih uz Fojnicu, kao i Jako Baltić, možda najvažniji kroničar iz modernoga doba, te Vjenceslav Mijo Batinić, rođeni Fojničanin, prvi veliki sistematizator franjevačke povijesti u Bosni.

Napokon - Jukić! Fojnica je jedno od sudbonosnih mjesta u formiranju i u životu prevažnoga, do danas nedovoljno vagnutog i valoriziranog Ivana Frane Jukića, s kojim zapravo počinje moderna intelektualna povijest Bosne i Hercegovine, i to ne partikularna, franjevačka i katolička, nego opća i zajednička - građanska. Dogodine će stotinušezdeset godina od Jukićeve smrti, a on još uvijek čeka da mu se dostojno odužimo - i ovdje u Fojnici, i u njegovoj rodnoj Banjoj Luci, u cijeloj Bosni i Hercegovini.

U fojnički genius loci spada i tradicija, također neistražena i zatajena, čije silno zanimljive tragove sam iščitavao u starim pismima. Jedno takvo 1845. godine piše provincijalu Stjepanu Marijanoviću Lovro Karaula, donedavni gvardijan fojničkoga samostana iz Stambola, gdje boravi u čuvenoj parnici bosanskih franjevaca s biskupom Rafom Barišićem. Tu Karaula, između ostaloga, moli provincijala da *prikaže maksuz selam šeh efendiji na Oglavku*, za kojega je čuo da se „pridigo od teške bolesti, Bogu fala“.

“Šeh efendija na Oglavku” iz Karaulina pisma ne može biti nitko drugi do znameniti Abdurahman Sirrija, osnivač nakšibendijske tekije na Oglavku, mudrac i mistik s velikim duhovnim utjecajem u cijelome ondašnjem muslimanskom svijetu. Ton poštovanja i stanovite familijarnosti, kojim se Karaula raspituje za njegovo zdravlje, pozdravlja ga, i javlja mu da se Ali-paša Rizvanbegović stavio na Barišićevu, protivničku stranu, otkriva da među njima postoji bliskost i razumijevanje. Iako detalj, ovo mjesto je izvanredan poticaj za istraživanje dodira između kršćanskih i muslimanskih duhovnika. Takvih istraživanja u našoj historiografiji dosad nije bilo.

Nekada su redovnički samostani bili pojam zatvorenosti, osamljivanja, odvojenosti od vanjskoga svijeta. Imaju oni i danas tu komponentu, bez koje nema uzornoga redovničkog života. Međutim, u franjevaca se uvijek nekako pronalazio modus da se bude i u svijetu - svijetu na usluzi. Naročito u Bosni, u specifičnim historijskim uvjetima, u kojima je na franjevce spadalo mnogo toga, za što se u drugim krajevima i u drukčijim prilikama njihova braća nisu morala brinuti.

Tako bi se moglo reći da je baš Bosna bila zemlja i svijet za koji kao da je bilo predodređeno da se u njemu do krajnosti potvrdi i razvije temeljno i jednostavno franjevačko pravilo: „Ne samo za sebe živjeti, već biti od koristi svijetu.“ Nije li ovo večeras blistava potvrda i pobjeda toga pravila!

Svi veliki i ozbiljni znanstvenici i pisci svjedoče da je čitanje osnova znanja i čovjekova duhovnoga zrenja, da je jednako vrijedno kao i samo pisanje. Nije li baš ta misao i takva etika

bila ugrađena u odluku našega najvećeg pisca Ive Andrića da cijeli novčani iznos svoje Nobelove nagrade daruje Bosni i Hercegovini za unapređenje pučkih biblioteka.

Danas, kada je to samo uspomena, kada u nas kubure i sahnju biblioteke općega tipa, kada na rubu nestanka životare institucije kulture od državnoga značaja i formata, pa među njima i sama matica, Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, evo, u maloj Fojnici, u samostanu *manje braće*, otvara se javna knjižnica - ni mala, ni manja - nego za naše prilike baš ogromna, s preko četrdeset tisuća knjiga najširega tematskog i žanrovskog registra!

Fojnički je samostan na brdu, do njega i do njegove knjižnice treba *seuspinjati*. Toplo bih preporučio svima njezinim budućim korisnicima da ne koriste vozila, nego da taj uspon kad god mogu savladavaju pješke, *per pedes apostolorum* - jer je vrijedno toga truda, toga malog hodočašća, posvećenoga samomu sebi, vlastitome unutarnjem sabiranju.